

## СЕМАНТИКА ТА ПРАГМАТИКА ФОРМАЛЬНО ТАВТОЛОГІЧНИХ ВИСЛОВЛЕНЬ У ДІАЛЕКТНОМУ МОВЛЕННІ

Марія Голянич<sup>1</sup>, Інна Варварук<sup>2</sup>

<sup>1</sup>Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника;  
76000, м. Івано-Франківськ, вул. Шевченка, 57; e-mail: kum@pnu.edu.ua;

<sup>2</sup>Університет Короля Данила; 76018, м. Івано-Франківськ,  
вул. Є. Коновальця, 35; e-mail: inna.varvaruk20@gmail.com

У статті розкрито особливості актуалізації значень таких формально тавтологічних висловлень, як ч 'олов'ік йе ч 'олов'ік, жінка йе жінка, дитина йе дитина, жит'є йе жит 'є, які функціонують у мовленні жителів села Тюдів; показано, як наведені мовні формули, включені в адресантно-адресатні відношення, набувають різних емоційно-оцінних і комунікативно-прагматичних значень; доведено, що смислове наповнення цих висловлень залежить від ситуації спілкування і формується одиницями різних мовних рівнів.

Досліджено, як відбувається актуалізація значень цих одиниць, які інтенції комунікантів вони вербалізують у конкретних умовах спілкування, які мовні засоби є значущими у їхньому змістовому наповненні; з'ясовано, що тавтологічна пропозиційна структура, вжита адресантом, часто сигналізує адресатові не тільки про тематичний напрям розгортання комунікації, який комунікативний партнер ініціює, але й про те, що, відкриваючи діалогічну взаємодію, він розраховує, що адресат також висловить власні міркування стосовно змістової конкретизації цієї формули.

Визначено, що такі висловлення можуть виступати і як смислове узагальнення певного тематичного блоку в процесі спілкування, а також функціонувати як засіб, що сприяє розгортанню певної теми чи переключенню уваги комунікативного партнера на інший її аспект.

**Ключові слова:** діалектний дискурс, ілокуція, імплікатури мовленнєвого спілкування, непрямий мовленнєвий акт, формально тавтологічне висловлення.

**Актуальність теми дослідження.** Сучасна мовознавча парадигма великою мірою сфокусована на різних аспектах дослідження тексту, зокрема й діалектного, з-поміж яких комунікативно-прагматичний аспект є одним зі значущих. Гуцульське говіркове мовлення як втілення намірів комунікантів ще не стало об'єктом належної уваги дослідників, що й зумовило вибір теми й актуальність цієї праці.

**Об'єкт дослідження** – формально тавтологічні висловлення в гуцульському діалектному дискурсі.

**Предмет дослідження** – семантичні та комунікативно-прагматичні компоненти значення, яких у гуцульському мовленні набувають формально тавтологічні висловлення.

**Мета статті** – розкрити семантичні та комунікативно-прагматичні особливості формально тавтологічних висловлень, що функціонують у діалектному мовленні.

**Матеріал дослідження** – діалектне мовлення жителів села Тюдів Косівського району Івано-Франківської області.

**Основний виклад матеріалу.** Одне з актуальних завдань сучасного мовознавства – розгляд мовлення крізь призму суб'єктивності, закладеної в мовних одиницях й увиразненої умовами, ситуаціями спілкування<sup>1</sup>.

Серед різних мовленнєвих величин, що суб'єктивно наповнюються змістом у процесі спілкування, виділяємо формально тавтологічні висловлення як мовленнєві акти<sup>2</sup>, що набувають відповідного статусу в процесі комунікативної взаємодії мовців. Мовленнєві акти, утворені за цією моделлю, здатні використовуватися в багатьох тематичних і стилістично маркованих блоках дискурсу, виступати виразниками різних інтенцій комунікантів. Як окремі мовленнєві одиниці, включені в комунікативному взаємодію, вони відіграють різну роль у її розбудові: можуть відкривати чи завершувати спілкування, підсумовуючи висловлене, або виступати одним із важливих засобів переключення теми розмови.

Ці ж величини є однаково вагомими і в типових формах комунікації, і в тих, що за змістом і композиційно не завжди є однозначно «прочитуваними».

Такі формально тавтологічні структури в тексті як дискурсі, зокрема й діалектному, здатні набувати різного смислу<sup>3</sup>, адже «усвідомлення

---

<sup>1</sup>«Категорія суб'єктивності покриває собою широке проблемне поле, в якому, окрім чинників особистостей адресанта, адресата, їхніх зв'язків, виділених дослідниками, які сповідують комунікативну природу прагматики, повинна ввійти низка інших, пов'язаних із виявом суб'єктивності в Мові, Мовленні й Мовленнєвій діяльності як модуса існування людської мови загалом: конотативних складників лексичних і граматичних засобів, що сформувались під впливом особистісних чинників спілкування; умов успішності дискурсів, мовленнєвих жанрів і мовленнєвих актів та багатьох інших» [Бацевич, 2010: 10–11].

<sup>2</sup>Мовленнєвий акт – це «базова мінімальна одиниця вербальної комунікації; інтенційно й ситуаційно зумовлена, граматично й семантично організоване висловлення, що супроводжуються відповідними діями мовця, спрямованими на адресата та його реакцію» [Селіванова, 2010: 425].

<sup>3</sup>Формально тавтологічні висловлення, використані мовцями в процесі їх діалогічної взаємодії, набувають статусу непрямих мовленнєвих актів, тобто актів, у яких «іллокуція адресанта виражена не буквально засобами повідомлення, а повинна «вчитуватись» адресатом з опертям на імплікатури дискурсу» [Бацевич, 2010: 319].

унікальності діалектів як форми буття і першооснови національної мови [...] актуалізує фіксування й відтворення цієї важливої лінгвальної, культурної й етнопсихологічної інформації, спонукає до пошуку відповідного формату її систематизації, збереження й оприявлення»<sup>1</sup>. Тому важливо дослідити, як відбувається актуалізація значень цих одиниць, які інтенції комунікантів вони вербалізують у конкретних умовах спілкування, які мовні засоби є значущими у їхньому змістовому наповненні.

У мовленні жителів села Тюдів такі структури є часто вживаними. Ми ж зупинимось лише на окремих із них. Розгляньмо текст, у складі якого є формально тавтологічний вираз, звертаючи увагу на мовні засоби, що актуалізують його значення:

*«Жінка ѓе жінка / ну та ўна ни майї хот 'іти носіти капел'ўх / на т:о ѓе тазда ў хат'і / ўна майї бути трóхи мэнчоў / ік вин / їйї голова / до фўстки / а ни до капел'ўха / бо ўна жінка / а жінка ѓе жінка / ци шó ви на ц:е скажете? / Н'іч'ó ни скаў / бо ў кождий хат'і свойї пор'етки».*

З погляду вираження інтенцій персонажів, відбитих у тексті, в мовних одиницях, що формують його зміст, висловлення «жінка ѓе жінка» набуває амбівалентного характеру. Основним смислотвірним засобом, що увиразнює комунікативну настроєність мовців, визначає характер розуміння ними предтекстового висловлення, є фразеологічний зворот «*носити капел'ўх*», антонімічний стосовно «*носити фўстку*».

«*Носіти капел'ўх*» у тюдівському мовленні асоціюється з типовим образом чоловіка, з тими знаннями про дійсність, які пов'язані з ціннісними нормами буття особи, про яку мовиться. *Капелюх* є важливим атрибутом цього образу, виконуючи ідентифікаційну й характеризувальну функції стосовно нього.

Омовлюючи в тексті інтенції адресанта (стосовно того, хто має носити капелюх), фразеологічна одиниця імпліцитно оприявлює і ті прагматичні компоненти значення, які в опозиційній площині «добре / погано» імплікатурно<sup>2</sup> сприймаються виключно зі знаком «плюс»:

*ч'олов'ік* – це газда, його думка – раціональна, правильна, виважена; він бере на себе обов'язки, що мають стратегічне значення для сім'ї; «*на їйго слово мош поклястисе*», «*то / прёц'ін' / ч'олов'ік*» та ін.

У фразеологічній сполуці «*носити фўстку*» також закладено типову ознаку денотата: *фўстка* – атрибут, який є впізнаваним, нормативним і, здавалось би, безсумнівним у сприйнятті образу, маніфестованого дескрипцією (та, «*шо їйї голова до фўстки ...*»), тісно пов'язаною з названим фразеологізмом.

<sup>1</sup> Гриценко П. Ю. Просторінє народного слова Гуцульщини / *Голянич М.І. Мовний портрет села Тюдів. Словник. У 2-х т. Том І. А–М.* Івано-Франківськ: Лілея-В, 2018. С. 5.

<sup>2</sup>Імплікатура – «тісно пов'язана з вербальним змістом невербальна... інформація, що опосередковує змістову залежність між висловленнями в тексті чи повідомленні й організовує їхню інтерактивну спрямованість» [Селіванова, 2010: 195].

У мовленні адресанта цей образ не набув якоїсь особливої суб'єктивної модальної тональності і представлений асиметрично стосовно того, що імпліцитно було домінантним і при сприйнятті образу чоловіка: її голова «до фустки» тому, що жінка, на думку адресанта (це в підтексті), – ірраціональна, не завжди виважена в прийнятті рішень, не конструктивна, тобто у цій мовленнєвій ситуації мовцем актуалізується лише той фрагмент концепту «жінка», який дає підстави сприймати жінку як таку, що «*ўна майі б́ути трóхи мéнчоў / ік вин*» [газда].

Для висловлення своїх комунікативних намірів (і розуміння того, «*йек майі б́ути ў с 'імн'і / хто ў ни і́ майі б́ути стáршиі*») адресант використовує формули, які містять імперативний компонент значення і які, утворюючи градаційний ряд, чітко сигналізують адресатові про те, як суб'єкт повідомлення оцінює ситуацію: «*ўна ни майі хот'іти носіти капел'ух*»; «*ўна майі б́ути трóхи мéнчоў*»; «*йіі голова / до фустки*».

Ключова формула «*жінка йе жінка*» в наведеному тексті редуплікована, що підсилює ілокутивну силу попередніх висловлень адресанта та цільову спрямованість тих імплікатур, які адресат мав би дешифрувати і які, на думку адресанта, сприятимуть досягненню ним перлокутивного ефекту.

Адже «у мовленому мовлення не припиняється. Мовлення таїться в мовленому. У мовленому мовлення збирає те, що дає йому змогу бути, і те, що з нього виходить – його буття, його сутність»<sup>1</sup>.

Почуте здатне викликати нові асоціації, актуалізувати ті ситуації і їх оцінки, які збереглися в пам'яті і які можна кваліфікувати як досвідне буття людини<sup>2</sup>. У кожного воно своє. Тому в адресата це досвідне буття має інший вектор актуалізації, ніж у адресанта, й інша раціональна (й, очевидно, емоційна) оцінка відбилася у відповіді на запитання («*Ци шó ви на ц:е скажете?*»): «*Н'іч'ó ни скаў / бо ў ко́ждйі хáт'і свої́і пор'ётки*».

Виражаючи незгоду («*н'іч'ó ни скаў*»), адресат переводить наративну асоціативно-образну лінію адресанта в інший смисловий ряд, де значущими є ті мовні одиниці, що відбивають інший світ стосунків у сім'ї («*ў ко́ждйі хáт'і свої́і пор'ётки*»), де визначальним є не питання вибору, «*хто майі носіти капел'ух*», «*хто йе стáршиі / а ко́му тре: б́ути мéнчим*», а питання толерантності, рівноправності у прийнятті рішень, виваженості, взаєморозуміння, поваги до чужої думки та ін.

Адресат не уточнює, які саме «*пор'ётки*» маються на увазі, однак, використовуючи цей непрямий мовленнєвий акт, він тим самим узагаль-

<sup>1</sup>Гайдеггер М. Мова / Дорогою до мови. Пер. з нім. В. Кам'янець. Львів: Літопис, 2007. С. 21–40.

<sup>2</sup> «Якщо це правда, що властиве місце перебування людини міститься в мові, незалежно від того, знає вона це чи ні, тоді той досвід, що ми його набуваємо з мовою, торкається нас у найпотаємніших глибинах нашого буття» [Гайдеггер, 2007: 135].

нено представляє різні види ймовірних життєвих практик<sup>1</sup>, що спростовує концепцію адресанта, окреслену співвідношенням фразеологічних одиниць – «*носити капел'ух / носити фустку*».

Як бачимо, тавтологічний вислів «*жінка йє жінка*», включений у комунікативну парадигму (уже як мовленнєвий акт), у процесі спілкування мовців набуває амбівалентних значень.

Домінантними смислотвірними засобами, що виражають інтенції комунікантів, виступають фразеологічні одиниці «*носити капел'ух*» і «*носити фустку*». Саме ці ключові величини як раціонально й емоційно навантажені знаки сприяють розкриттю ставлення мовців до того, про що вони говорять, а отже, ці ж стійкі вислови конструюють і той смисловий простір розмови, в якому вагомими є прагматичні компоненти значення мовних одиниць, що підсилює ілюктивні сили висловлень кожного комуніканта.

Важливим у розкритті комунікативних позицій мовців у наведеному тексті відіграє і композиційно-змістовий принцип розгортання діалогу, що оприявлює прихований конфлікт мотивів і цілей комунікантів.

Матеріал нашого дослідження засвідчив: тавтологічна пропозиційна структура, вжита адресантом, часто сигналізує адресатові не тільки про тематичний напрям розгортання комунікації, який комунікативний партнер ініціює, але й про те, що, відкриваючи діалогічну взаємодію, він розраховує, що адресат також висловить власні міркування стосовно змістової конкретизації цієї формули. Порівняймо в тексті:

*«Дитина йє дитина / ййй кортіт се їґрати / дес кришку попустувати / а ні урас бути ў муштр і / аг'імої / хто ч'уў так малого з'іц'ірувати? / А хто ййго з'іц'іруйі? / але вихован'і їкес муси бути / дитина майї розум'іти / шо во́л'но / а шо́ / н'і / шо йє до́бре / а шо́ / пога́но / а шо́ / гет зле / ви сам'і / мамо́ / так нас уч'єли».*

Семантичне і прагматичне наповнення вислову «*дитина йє дитина*» в наведеному тексті здійснюється поступово. Якщо подивитися ретроспективно, то уже в першому, предтекстовому (його виділяємо умовно) мовленнєвому блоці закладено те, що спостерігачем (пізніше –

<sup>1</sup> «То / Паз'у / і так мо́же бути / лиж би йїм бу́ло до́бре / а ч'о ч'олов'їк би ни послу́хаў жінку / ік уна́ низлі́ ра́ди? / та йє так'і жінки / шо бога́то ў ч'о́му завет'у́т ч'олов'їка / ог:о́ / кіл'ко йє тако́го»; «Важне́ / Вас'у / ни т:о / шо хтос но́си капел'ух / а хтос / фустку́ / наї соб'і но́си / важне́ т:о / шо йє пит капел'ухом / ци пит фустко́у / от:о́ майї́ бути ста́рше / каў вам гезде́ / лиши от:о́ ў хат'і майї́ весті́ пере́т»; «А йа бих сказа́ла / шо с'їмн'а то́гди́ йє с'їмн'а / ік ч'олов'їк і жінка ра́д'уц:е / шо́ йїм ви́йде на л'ї́пше / таї́ уже́ то́гди́ то́го де́ржуц:е»;

«И:ї́ / лиши́ їм пу́сте / ч'о́ нас майї́ бол'їти́ голова́ / хто шо но́си? / ао'ї́ Іва́ноч':ї́ха но́си капел'ух / то шо́ / йїм зле́ жи́йц:е?»; «А хто́ сказаў́ / шо жінка́ майї́ ма́ ї́нїш:е сто́йєти́ / ік ч'олов'їк / і ни́ їти́ з ним у́ по́рав'їн'? / ге? / скаж'їт / і йа́ піду́ йїму́ л'ї́сти ў́ о́ч'і / бо йїк та́ке гово́рити / то л'ї́пше наї́ ни ка́жу шо».

адресантом) не було сприйнято позитивно: мовленнєві дії матері хлопчика на цьому (дотекстовому) етапі викликали в нього значення незгоди, заперечення, докору, що й відбито в непрямому мовленнєвому акті «дитина *йе дитина*»<sup>1</sup>.

Те, що вербалізовано в наведеному тексті, – це вже наступний етап розгортання комунікативного дійства, де адресант увиразнює свою комунікативну позицію, використовуючи аргументи, омовлені в синтаксичних одиницях: «*йййй [дитину] корти́т се їгра́ти / дес кри́шку попуст ува́ти / а ну́ ура́с бу́ти ў муштр 'і / аг'імо́й / хто ч 'уў так ма́лого з'іц'ірува́ти?*».

Імпліцитно основний акцент тут поставлено на співвідношенні «дорослий / дитина», що включає когнітивний і емоційний виміри їх взаємостосунків й імплікує висновкове твердження: дорослому необхідно бути лагіднішим, більш терплячим у стосунках з дитиною, зважати на її вік, психічний стан, потреби й можливості.

Важливими семантичними і прагматичними засобами вираження міркувань адресата на цьому етапі розгортання діалогу є фразеологізм *бути ў муштр 'і* й дієслівна форма *з'іц'ірува́ти*, які підсилюють ілокутивну силу висловлень адресанта й беруть активну участь у вербалізації його емоційно-ментального стану в момент мовлення. Ці ж одиниці є виразниками оцінки мовленнєвих дій адресата, імпліцитно актуалізуючи значення їх постійності, тривалості («*ура́с бу́ти ў муштр 'і*» – стосовно впливу на дитину).

Оприявлюючи своє денотативне й метафоричне значення, ці мовні величини спрямовані на виконання адресантом перлокутивного завдання. З цієї ж метою ним використано й дискусивне слово «*аг'імо́й*»<sup>2</sup>, а також сполучення «*хто ч 'уў*» [*так ма́лого з 'іц'ірува́ти*] як засіб загальної адресації, вжитий для того, щоб підкреслити: «*та́к'ік йа каў / так тоб'і ко́ждиі ска́же*», тобто такі мовленнєві дії матері стосовно дитини є несхвальними й неприйнятними для багатьох<sup>3</sup>.

<sup>1</sup> Звичайно, такі висловлення можуть виступати і як смислове узагальнення певного тематичного блоку в процесі спілкування, а також функціонувати як засіб, що сприяє розгортанню певної теми чи переключенню уваги комунікативного партнера на інший її аспект. Наприклад:

«*Де́ йа бу́ла виш :а то́го / шо отакé ма́лэ го́н :о здогада́тисе ўз 'ети табо́рик / зал'істи на п'іч' / і там / за горш'етами / наї́ти с'ірни́кі / И:ї́ / та дити́на йе дити́на / ў́на на ўс'е́ке споси́бна / ў не́йі ў голо́в'і ўс'е́ке присти́га́йі / би́рше / ік ми соб'і гада́йімо́;*  
«*Ви ка́жете / шо дити́на йе дити́на / і шо ў́на го́н :а ўс'е́ке ви́робити / а йа вам скаў ш'і́:е ни та́ке / роскаў / йо:ї́ / до ч'о́го наш ши́бен:ик докуме́каўсе / до тако́го / шо би ни здо́маў і ни здогадаў*».

<sup>2</sup> Голянич М.І. Мовний портрет села Тюдів. Словник у 2-х томах. Т.1. А–М. Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2018. С.29.

<sup>3</sup> У мовленні жителів Тюдова висловлена думка справді оприявляється в аналогічних ситуаціях у різних семантичних варіантах:

У відповіді-запитанні адресата («А хто його з 'іц'іруй?») закладено його незгоду із почутим.

У цьому ж мовленнєвому акті сфокусовано й ті компоненти прагматичного значення, які (на це розраховує адресат) повинні бути «прочитані» адресантом і які можна кваліфікувати як заперечення, несприйняття попередньої інформації, докір, тобто висловлення-відповідь у тюдівському мовленнєвому просторі дешифрується як:

«Тутки нима таких / шоби хтос когос з 'іц'іруваў / де йістé такé ўдр'ілі?»;

«Т:о / шо йістé казали / то ни муштра / то вихован'і / а ў нэму муси бути кришку принуки»;

«Йа бих соб 'і н 'іколі ни позволила дитіну з 'іц'ірувати / ї м'ін'і прикро / шо йістé отак казали»;

«Мамó / ви деколи лаком'і шош такé зач'эти / шо йа гаш ни знаў / шо думати / аг'і / шо вам могло се ни ўдати / ікé сло́во?».

Як бачимо, початок відповіді адресата засвідчує мовленнєве дистанціювання від адресанта. Домінантним у цьому комунікативному блоці є апелювання до імені концепту «виховання» (вихован'і), що викристалізовує інше, ніж в адресанта, розуміння його суті:

«...Алé вихован'і ікес муси бути / дитіна майі розум 'іти / шо вол'но / а шо / н'і / шо йе добре / а шо / погано / а шо / гет зле...».

Основний акцент у відповіді адресата зроблено на тому, що відбито на аксіологічній шкалі й закладено в концепті «виховання», зокрема на тому його вимірі, що в свідомості жителів села узгоджується з різного типу моральними приписами, з етикетними нормами поведінки, із максимами спілкування, з мовленнєвою компетентністю тих, що беруть участь у комунікації<sup>1</sup>.

«Та кожди і скаже / шо ти заостро опходис :е з дитіноў / шо ти хоч 'іш вид нэйі біршого / ік вит такої дитіни мош трэбувати»;

«Аг'і / та ти з дитіноў так говориш / ік с старім / а ўна ш 'і ни дишла своїй рокиў і свого розуму / попускай трóхи»;

«Мої / та полекіе трóхи / даісе на стріман'і / наї соб'і маліі ба́виц:е / йек хоч'і / ни переч'ііму».

<sup>1</sup>«Дитіну́тре: ўч'эти / ік уна ш 'і лиш по́перек ла́виц 'і лежіт / а ні тогді / ік ме уздоўи»;

«Уч'эі малóго тепér / ік вин Іванко́ / Іван'ч'ік / тв'іі м'ізі́н'ч'ік / а ні тогді / ік ста́не Іваном / ци ік йіму мут ка́зати / вў́йку Ї́ване»;

«Дитіна майі се приўч 'эти ни пискувати ста́ришим / ни ставати з німи ўр 'ет до бес'іди / ік уні шош соб'і говор'ут / йа ни знаў / шо думайут тот'і родич'і / шо отакé позвол'ейут»;

«А говорити поган'і слова́ / то Бо́же борони́ / А ч'о / бабо́? / Того́ / шо йізік мо́же витпа́сти / усохнути / і лиш витпа́сти»;

«Дитіна змáлеч'ку́ / вид отакóйі / майі розум'іти / шо знач'ейі / нивóлно́ / шо мо́ш / а шо́ ни годіц:е робі́ти / бо бес цéго ўна ни ста́не л 'удиноў́ / ві́росте такоў́ / шо наї ни ка́жу і́коў».

Ця відповідь зорієнтована на дотримання тих постулатів, що культивуються в сім'ї й характеризуються практичною вивіреністю – прийнятністю при вихованні не одного покоління дітей («Ви сам'ї / мамо / так нас уч'ели»).

Ілюкція цього висловлення як важливого аргумента в обґрунтуванні своїх мовленнєвих дій адресатом скерована й на зняття певної комунікативної напруги між мовцями, можливо, й на погашення зароджуваного мовленнєвого конфлікту, а також (імпліцитно) вона спрямована на подальшу партнерську комунікативну взаємодію (мами й бабусі). Адже при вихованні дитини важливо враховувати не тільки те, що в тюдівському говірковому дискурсі означено як співвідношення «добре / погано», але й те, що імплікується цими величинами, що відбито у відповідних концептах і що в спрощеному вияві можна означити як оцінно-образний градаційний ряд: *добре – дуже добре – л'укс (л'уксусово), файно – тики так / шо краш:е ни бувайі – нипогано – тики доста нипогано – може бути – низле – нисогирше<sup>1</sup> – і погано – нифайно – гет погано – н'ійеко – тики зле – нидобре – країне погано – тики так погано / шо гаши ни знайу / йек сказати – так / шо дал'і ўже нима куда – так / шо гаши минайусе / ік нагадайу / шо мене ч'ікайі та ін.*

Таким чином, важливу роль у семантичному й прагматичному наповненні вислову «дитина йе дитина» відіграють у наведеному тексті мовні одиниці різних рівнів, насамперед ті, які в мовних партіях комунікантів є ключовими; наприклад, фразеологізм «бути ў муштра і». Співвідносячись із концептом «муштра» й тими концептами, що його профілюють, із ним пов'язані, ця одиниця набуває прагматичного статусу: відіграє значну роль у вираженні інтенцій адресанта.

Як антропоцентричний знак, вона виявляє й емоційний стан комуніканта в момент його мовлення й оцінки ситуації.

Цей же стійкий зворот, лексема «зіцірувати» (тематично зорієнтовані текстотвірні засоби), а також кореференти, наявні в тексті (*дитина, уна (ійіі), малий (малого)*), та дієслівні форми (*се йгра́ти, попустува́ти*), що вказують на поведінкові риси дитини, – все це є важливими архітектонічними засобами тексту й водночас тими одиницями, що розкривають характер мовленнєвої взаємодії персонажів.

У цьому процесі вагомими є й особливості розвитку мотиву розмови, що оприявлюється поетапно (у першому й другому тематичних блоках тексту); у висловленнях стосовно проблеми виховання дитини, уна-

---

<sup>1</sup>Залежно від обставин спілкування, мотивів, комунікативних цілей мовців такі мовні одиниці, як *низле, нипогано (нипоганий), може бути, нисогирше (нисогирший)*, можуть використовуватися і в значенні *добре (добрий), файно (файний)* та ін. Порівняймо: «Ну та йек вам цес лі жник? / Може бути / нисогиршиї / А ч'о ви так скупа / а ни скажете / шо файниї / так'ік йе? / А йа шо / йа так і каў / доста нипоганиї / може бути».

лідок чого пропозиція «дитина йє дитина» маніфестує смисли, що є антонімічними – містять протилежні раціональні й емоційні компоненти.

Для глибшого розуміння діалектного тексту (зокрема й ролі в ньому формально тавтологічних висловлень), сприйняття його не тільки як змістовно-тематичну єдність, але і як комунікативно-прагматичну, якій «прочитуваними», зрозумілими, умотивованими є мовленнєві ходи комунікантів, використовувані ними комунікативні тактики, – важливо враховувати особливості реалізації в ньому комунікативно-прагматичного потенціалу тих мовних одиниць, які уже за своєю природою є носіями імпліцитних значень, які не прямо, а приховано, опосередковано вербалізують відповідний фрагмент концептуальної картини світу, і головне – здатні виступати виразниками національно-культурних компонентів значення, органічно вплетених у мовлення села.

Серед різних видів таких одиниць окремо виділяємо евфемізми<sup>1</sup>, які часто формують прагматичну «ауру» тексту, оскільки адресант, використовуючи їх, завуальовує певну інформацію чи її частину, розраховуючи на те, що адресат «розгорне», дешифрує її, «вписавши» у відповідний наратив, зокрема й оцінно-образний.

Увага до евфемізмів у цьому дослідженні зумовлена тим, що вони, виступаючи значущим когезійно-когерентним засобом, мають здатність евфемізувати увесь текст й увиразнювати його семіотику, «мереживо звукових та змістових зв'язків, з яких вибудовується зміст мовлення»<sup>2</sup>, а отже, експлікують і ті значення, які (уже як синкрета) будують закладені й у формально тавтологічних висловленнях.

Розгляньмо евфемізований текст, у якому наявне формально тавтологічне висловлення-пропозиція:

*«И:ї / шо хот'іти / жит'є йє жит'є / кїл'ко йє тако́го / шо д'ї́йка ота́к гості́т / ота́кий з не́й ста́йе́ц:е трафу́нок / але́ ни ў́на пе́рш'а / і ни ў́на пос'л'і́н:а».*

У смисловому плетиві цього тексту<sup>3</sup> функцію основної смислової «нитки» відіграють евфемістичні вислови «кїл'ко йє тако́го / шо д'ї́йка ота́к гості́т» і «ота́кий з не́й ста́йе́ц:е трафу́нок».

Вага цих висловлень у тексті визначається тим, що в них сфокусована тема розмови; це імпліцитно наповнені змістом ключові одиниці.

---

<sup>1</sup>Евфемізм – «слово або вислів, троп, що вживається для непрямого, прихованого, зокрема пом'якшеного, ввічливого позначення певних предметів, явищ, дій замість прямої їх назви... Джерела евфемізмів – у явищах *табу* і взагалі у прагненні уникнути з тих чи інших міркувань прямої назви предмета...» [Українська мова: енциклопедія, 2004: 155].

<sup>2</sup> Гадамер Г. Г. «Емінентний» текст і його істинність / Гадамер Г. Г. *Герменевтика і поетика. Вибрані твори*. Пер. з нім. К.: «Юніверс», 2002. С.15.

<sup>3</sup> «Слово «текст» передбачає, власне, сплетіння окремих ліній у суцільну павутину, що утримує себе і не дозволяє якійсь окремій нитці випасти із плетива...» [Гадамер, 2002: 157].

Крім того, в плані розгортання розмови, тяглості її основних етапів вони є важливим ретроспективно-проспективним засобом – імпліцитно вказують на предтекстовий і, вважаємо, на посттекстовий<sup>1</sup> її характер.

Дискурсивне слово «*и:ї*» – це сигнал адресатові стосовно комунікативно-прагматичних установок адресанта: почуте (у предтексті) не сприйняте ним як надзвичайна подія. Виділене слово в цій ситуації – носій таких прагматичних компонентів значення, які в тюдівському мовленні можуть втілювати в різного типу висловленнях, що в сукупності маніфестують типову інтенцію адресанта, а в наведеному тексті її можна кваліфікувати як заспокоєння адресата<sup>2</sup>.

Виразником когнітивного й емоційно-оцінного «я» мовця в досліджуваному тексті виступає і «*шо хот'їти*», підсилюючи значення пропозиційного «*и:ї*».

Сполука «*и:ї / шо хот'їти*» (чи «*и:ї / шо казати*») в мовленні села використовується як типова формула, що відкриває мовленнєвий хід адресата, коли він у процесі діалогічно взаємодії хоче дати оцінку отриманій інформації, висловити свої міркування стосовно чогось, спростувати чи підтримати щось або перевести тему в інше річище.

У наведеному тексті ця фраза (ще до використання мовцем евфемистичних висловлень) у найзагальнішому вияві підказує слухачеві, який саме смисл адресант, імовірно, вкладатиме в пропозицію «*жит'є йе жит'є*», тобто у семантико-композиційному й прагматичному цілому, яким є цей текст як дискурс, кожний елемент його структури є вагомим у втіленні задуму мовця і спрямований на його реалізацію.

Крім висловлень-евфемізмів, важливу роль у досягненні адресантом комунікативної мети відіграє й використаний ним фразеологічний зворот «*ни ўна пёрш'а / і ни ўна пос'л'ін:а*».

---

<sup>1</sup> Тематично такі вислови мають алюзійно-інтертекстовий характер. У мовленні села вони розгортаються в різних варіантах, незважаючи на асиметричність їх плану змісту і плану вираження. Порівняймо:

«Ходили / таї ад'ї до ч'ого се доходили / а тепёрки вин ш'ї розгадуї / женітисе йїму ци н'ї / Вітко / шо йїму се ўдало парупкувати / таї ч'о се кватити»;

«И:ї / даў Бох д'їти / даст і на д'їти / ни б'їтесе / ўна даст соб'ї раду / ну а т:о / шо так вїйшло / то шо ўже зробиш / йек вїйшло / так ўже наї буде»;

«Іа цисе ни хоч'у опсудувати / бо маїу своїу дон'ку / а зар'ич'есе вит такого н'їудна ни гон:а / то жит'є / Йїле / ў нєму ўс'єке трафїейїц:е / ш'ї і ни такє / це ни наїгирше»;

«А то ўже ни т'ї ч'їси / шоби се ўбєдувати ї зводи́ти на велике / йа ни каў / шо так тре: робити / н'ї / д'їуч'їна маїї файно вєстисе / ну алє ї такє бувайї / а йїк уно ўже йе / то с'в'їт вит цєго ни завалїўсе».

<sup>2</sup> Наведемо аналогічний за смислом приклад: «Ну та шó такого се стáло / шо ви гаиш минаїтесе? / Соки́лске стої́т? / стої́т / р'їка ни ўбернўласе гор'ї? / сла́ва Бо́гу / н'ї / ўна плийє соб'ї долиў / так'їк плїла / ну то шó гаиш такого ви ў цєму ўсєму уздр'їли? / то жит'є / а жит'є йе жит'є».

Цей вислів як аргумент мовленнєвої позиції адресанта («жит'є йе жит'є / у жит'ю ўс'єке гон:о бути») в наведеному тексті є і важливим засобом уникнення конфронтації зі слухачем. Адже фразеологізм відбиває повторювану ситуацію («кілько йе такого»), і та, що є предметом обговорення, – це лише одна з багатьох.

Внутрішня форма цього стійкого звороту базується на співвідношенні опозиційних величин «перший / пос'л'ін:ий»:

перший – «такого ш'ї н'іколи ни було»;

пос'л'ін:ий – «такого н'іколи бірше ни буде».

Скоординуючи, зближуючи ці два заперечні блоки дескрипційного характеру, вона виформовує таке семантико-прагматичне й образне ціле, яке закладається в значення фразеологічного звороту і яке (як ментально-образне утворення) здатне співвідноситися з різними аналогічними ситуаціями.

Використання цієї фразеологічної одиниці в аналізованому тексті – це засіб вплинути на слухача, переконати його у правильності своїх аргументаційно-мовленнєвих дій, допомогти йому уникнути надмірних переживань, запобігти драматизуванню ситуації, заспокоїти, настроїти на оптимістичне, конструктивне сприйняття дійсності, бо життя завжди сповнене випробувань<sup>1</sup>.

Таким чином, смислове наповнення тавтологічного висловлення «жит'є йе жит'є» здійснюється у співдії усіх смислотвірних елементів тексту, й вагому роль у цьому процесі відіграють евфемістичні одиниці – прагматично насажені мовні величини, що в тексті заповнюють лакуни до кінця не оприявленого, але значущого як для розуміння тексту, так і для розкриття комунікативних цілей мовців.

Матеріал проведеного дослідження засвідчив: формально тавтологічні висловлення пропозиційного характеру в діалектному тексті як дискурсі, набуваючи статусу комунікативно-прагматичної величини, є значущими засобами вираження ілокутивних сил мовця й досягнення ним перлокутивного ефекту.

Залежно від ситуації спілкування, мотивів комунікантів, їх досвіду, мовленнєвої компетентності, психологічної настроєності на кооперативний діалог і будуть добиратися одиниці різних мовних рівнів, які найоптимальніше сприятимуть реалізації комунікативної мети мовців і розк-

<sup>1</sup> У Тюдіві кажуть:

«Жит'є йе жит'є / ў н'єму ни ўс'о їде гл'атко / т'ак'їк би хтос хот'їў»;

«Е: / та ви хоч'їте / шоби ў жит'ю було так риўнен'ко / їк на лавици / а ц'єго н'їгд'є ни-ма»;

«Аг'їмої / таж'є н'їхт'о ни ўмер / шо ви так зай'їкалисе / ци ш'ї рас т'ак'є м'ожє с к'їмос се ст'ати / і ци рас т'ак'є було / то / прец'їн' / жит'є / а жит'є йе жит'є»;

«Таж'є ви м'айїте б'ути св'їдом'ї того / шо жит'є йе жит'є / то ни лиш с 'в'єто / на-б'уток / у н'єму богато такого / шо ч'їт'її на л'удину».

риттню того, що закладається ними у використуванні тавтологічні структури<sup>1</sup>.

Смислова наповненість такого типу непрямих мовленнєвих актів у діалектному дискурсі, реалізація їх комунікативно-прагматичного потенціалу залежить від співдії вербальних і невербальних засобів спілкування, серед яких вагома роль належить голосу (й тону) комунікантів, якими передається інформація, оскільки саме ці величини великою мірою є виразниками інтенцій мовців, носіями прагматичних компонентів змісту повідомлень.

Різні комунікативні наміри адресанта й адресата, різні оцінки ними тієї самої ситуації, вербалізуючись у тексті, спричинюють те, що й формально тавтологічні пропозиції (непрямі мовленнєві акти): можуть набувати в плані вираження смислу амбівалентного характеру.

### Література

1. Бацевич Ф. С. Нариси з лінгвістичної прагматики: монографія. Львів: ПАІС, 2010. 336 с.
2. Голянич М. І. Мовний портрет села Тюдів. Словник у 2-х томах. Т.1. А–М. Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2018. 1000 с.
3. Гриценко П. Ю. Просторінь народного слова Гуцульщини. *Голянич М. І. Мовний портрет села Тюдів. Словник. У 2-х т. Том І. А–М.* Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2018. 1000 с.
4. Гадамер Г. Г. «Емінентний» текст і його істинність. *Гадамер Г. Г. Герменевтика і поетика. Вибрані твори. Пер. з нім. К.: «Юніверс», 2002. 280 с.*
5. Гайдеггер М. Мова. *Дорогою до мови. Пер. з нім. В. Кам'янець.* Львів: Літопис, 2007. 232 с.
6. Селіванова О. О. *Лінгвістична енциклопедія.* Полтава: Довкілля, 2010. 718 с.

---

<sup>1</sup> Такі структурно-семантичні формули в тюдівському говірковому дискурсі стосуються вербалізації різних сфер життя, а не лише тих, що є вище згадуваними. Наприклад:

«Р'іка́ ѓе р'іка́ / ну на н'у нима́ в'іри / Ну то шó / х'іба́ бих ни їшоу́ двóд'і / ік ота́к бойéтисе / Їа ни каў / ни їти / їа каў / уваж'єти»;

«Та́жє робóта ѓе робóта / ѓек так лехко́ ва́жити неў ? / А то ш'і тре: се подивіти / шо за робóта / отогді́ ме́ц:е ка́зати»;

«Здорóўїи ѓе здорóўїи / мош фáйно се ўбрати́ / алé ік нима́ здорóўїа / то н'іч'ó ни міле / Ну алé ї ни мош соб'і гет попускати́ / тре: тui сла́бости ход' де́коли ка́зати цур'ік / ка́зати / мої / та ти / л'убоч'ко / шош задуже́ се ўнадила́ суда́ / ану ни ўвиха́йсе так / бо їа ни ма́йу коли́ с тобо́у говори́ти»;

«Нау́ка ѓе нау́ка / і їїг дити́на тўтки ме фáйно се ўч'єти́ / а потóму пі́де ў шко́лі / то це ме вéл:еко знач'єти́ і дл'а не́йї / і дл'а їїї родич'іу́ / бо ўни за н'у мут ма́ти го́нир / абéсте зна́ли / вели́кий го́нир».

7. *Українська мова: енциклопедія* (2004). НАН України, Ін-т мовознав. ім. О. О. Потебні, Ін-т укр. мови; редкол.: В. М. Русанівський [та ін.]. Вид. 2-ге, випр. і допов. Київ: Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2004. 824 с.

## FORMALLY TAUTOLOGICAL STATEMENT AS AN INDIRECT SPEECH ACT IN DIALECT DISCOURSE

**Maria Golyanych<sup>1</sup>, Inna Varvaruk<sup>2</sup>**

<sup>1</sup>Vasyl Stefanyk Precarpathian National University; 76000, Ivano-Frankivsk, Shevchenko St., 57; e-mail: kum@pnu.edu.ua;

<sup>2</sup>King Danylo University; 76018, Ivano-Frankivsk, Ye. Konovaltsya St., 35; e-mail: inna.varvaruk20@gmail.com

*The article reveals the actualization peculiarities of the meanings such formally tautological expressions as ч'олов'ік їе ч'олов'ік, жінка їе жінка, дитина їе дитина, жит'є їе жит'є, which function in the speech of the village residents of Tyudiv; it is shown how the given language formulas, included in addressee-addressee relations, acquire different emotional-evaluative and communicative-pragmatic meanings; it is proved that the semantic content of these statements depends on the communication situation and is formed by the units of different language levels.*

*It has been studied how the meanings of these units are actualized, which communicative intentions they verbalize under specific conditions of interaction, and which linguistic means are significant in their semantic content. It has been revealed that a tautological propositional structure used by the speaker often signals not only the thematic direction in which the communication is being developed – initiated by the communicative partner – but also indicates that, by opening the dialogic interaction, the speaker expects the interlocutor to express their own considerations regarding the semantic specification of this formula.*

*It has also been established that such utterances may function as a semantic generalization of a certain thematic block during communication, as well as serve as a means that facilitates the development of a particular topic or shifts the interlocutor's attention to another aspect of it.*

**Keywords:** *dialect discourse, illocution, implicatures of speech communication, indirect speech act, formally tautological statement.*